

Л. Є. Шкляр

Бігевіоризм

БІГЕВІОРИЗМ (англ. behaviorism, від behaviour – поведінка) – один з основних напрямів психологічної науки 20 ст. Став відповіддю на вимоги практики, які не могла задовольнити академ. психологія. Передумовами виникнення Б. були філософія позитивізму та прагматизму; дослідж. поведінки тварин (Е. Торндайк); фізіол. та психол. ідеї рос. учених (І. Павлов, В. Бехтерев). Предметом психології представники Б. вважають поведінку (звідси синонім Б. – поведінкова психологія), до якої вони зараховують усі реакції організму (й окремих його органів) на зовн. впливи (стимули), які можна об'єктивно зафіксувати неозброєним оком або за допомогою спец. приладів. Принципи Б. вперше виклав Дж. Вотсон у програм. статті «Psychology as a Behaviorist Views It» («Психологія з погляду бігевіориста», 1913), йому ж належить і сам термін «Б.». Учений рекомендував також терміни психол. пізнання: «стимул-реакція», «утворення навичок», «інтеграція навички». Це дало підстави його опонентам схарактеризувати бігевіорист. концепцію як «психологію без психіки». Спираючись на панівні в той час принципи науковості, Дж. Вотсон наполягав на необхідності вилучення суб'єктив. фактора (спостерігача-інтерпретатора) з процесу наук. дослідження психіч. явищ і неприпустимості використання методу інтроспекції у наук. психології. На його думку, об'єктивна наук. психологія не може бути наукою про свідомість, як вважалося раніше, її предметом має бути те, що об'єктивно спостерігається та неупереджено фіксується, тобто поведінка. Відкидаючи проблему свідомості, Б. не вбачає різниці між поведінкою людини і тварини. За одиницю аналізу поведінки береться конкрет. зв'язок стимулу та реакції. Автори теорії суб'єктивного Б. Дж. Міллер, Е. Галлантер та К. Прібрам, орієнтуючись на кібернетичну модель дослідження, ввели у структуру поведінки як проміжні механізми, що опосередковують стимул та реакцію, «образ» (організовану інформацію організму про себе та навколиш. світ) і «план» (засвоєні організмом алгоритми поведінки). Людина уподібнювалася своєрідній обчислюв. машині. Поведінка людини описувалася ланцюгом «спроба – операційна фаза – проба – результат»; тим самим у структуру поведінки людини було введено принципи зворот. зв'язку. До 60-х рр. 20 ст. Б. та необігевіоризм посідали панівне місце серед концепцій амер. психології, чинили знач. вплив на лінгвістику, антропологію, соціологію, кібернетику. Бігевіористи зробили знач. внесок у розроблення емпір. і матем. методів вивчення поведінки, у формулювання проблем наукування, психологію реклами, розроблення соц.-психол. концепцій (А.

Бандурко, Д. Тібо, Дж. Келлі) та прийомів терапії (бігевіорал. терапія). Однак механіцизм Б., ігнорування соц.-істор. зумовленості свідомості та поведінки людини, ототожнення упр. поведінкою особистості з маніпулюванням нею спричинили критичні виступи з боку представників ін. психол. концепцій, зокрема гуманіст. та когнітив. психології. Раціональним у Б. було наголошення на аналізі категорії реакції, а також прагнення експериментально вивчати поведінку, розробка часткових схем керування нею тощо. Слабкість, однобічність Б. у тому, що тілесні реакції абсолютно відмежовувалися від образу та мотиву. З одного боку, дошукуючись причинових засад поведінки, Б. саму поведінку тлумачив за принципом машиноподібності, ігнорував її суспільно-істор. характер, участь у ній свідомості тощо. На практиці Б. обіцяв завдяки маніпуляції зовн. стимулами знайти людину з будь-якими константами поведінки. Ця ідея знайшла сприятливий соц. ґрунт у США. Нині лише незначна кількість амер. психологів залишилася на засадах ортодоксал. Б. (зокрема Б. Скіннер та його школа).

В. Ф. Маценко

Бігевіоризм у політології (Б. у п.). У політологію термін «Б.» прийшов із психології; з певною умовністю про Б. можна говорити як про окрему школу в політології, що виникла на засадах англосаксонського емпіризму. Набув поширення у 20–50-і рр. 20 ст. переважно у США. Б. у п. характеризується насамперед ставленням до дійсності як до сукупності фактів, що мають самодостатню вагу. У такий спосіб Б. протистоїть традиц. теор. течіям як у психології, соціології, так і в політології. Він є наступником ідей та принципів аналізу, закладених не лише в межах класич. емпіризму, а й пізнішого позитивізму, зокрема такого його різновиду, як «логічний позитивізм», що будь-яку теорію розглядав як метафізику, надаючи першості фактам. Серед найвідоміших представників класичного Б. в політ. науці – плеяда таких амер. учених, як Г. Лессвелл, Дж. Кетлін – автори «силової моделі» влади; Ч. Меррієм – фундатор «ринкової моделі» в політ. науці; Ф. Знанецький – розробник «ігрової моделі» політ. дії; Г. Госнелл та Л. Вайт – представники чиказької школи в політології. Отже, з позицій методології Б. у п. утверджував себе насамперед тим, що намагався політ. філософії протиставити систему знань, побудованих на фактах, а висновкам надати прикладного характеру. Відтак у межах політ. Б. набувають поширення різноманітні техніко-методичні прийоми, як-от: інтерв'ю, тестування, опитування, анкетування, рейтингові дослідження та шкалювання тощо. Захоплення «фактуалізмом» урештірешт призвело до того, що представники Б. у п. почали відходити від спроб відтворення заг.-політ. картини або системи суспільства, а натомість пріоритетного значення надавали проблемам збирання та описування фактів, аналіз яких, на їхній погляд, є осн. завданням дослідника. Концептуальна сторона наук. пізнання відходить на другий план, оскільки розробка політол. категорій і понять у цьому випадку сприймається як вада, що може сприяти лише конструюванню ідеологем і всіляких політ. спекуляцій. Таким чином, осн.

завданням Б. у п. стає звільнення від абстрактного теоретизування, а натомість зведення її до сусп. науки, що збирає, нагромаджує та аналізує факти. Гаслом Б. стає протистояння упередженості та концептуальним підходам до дійсності. Своєю принциповою засадою бігевіористи вважали опис, а не пояснення того, що можна спостерігати або вивчати шляхом емпіричних методик. Задля підвищення ступеня об'єктивності й точності, бігевіористи активно впроваджують математико-статистичні методи аналізу, пізніше – комп'ютерну техніку тощо. Важливою складовою бігевіорального підходу є також «робота в полі», тобто використання методів увімкненого спостереження та ін. інтерактивних методик дослідження.

Б. як метод і напрям у політ. науці є невід'ємною частиною політ. пейзажу, створюваного демократичним режимом влади. Адже для того, аби спостерігати й рахувати, необхідно мати справу з політ. процесом, що перебуває в динаміці. А це може забезпечити лише такий політ. лад, де існують демократична виборча система, багатопартійність, різноманітні групи інтересів, а відповідно й групи тиску, погоджувальні механізми прийняття рішень тощо. Все це є атрибутивними характеристиками демократії, й тому бігевіорист. методи й підходи мають тут сприятливий ґрунт. Крім цього, бігевіористи першими серед представників політ. науки почали активно вивчати поведінкові стереотипи виборчих кампаній, громад. думки в політиці, політологічні аспекти законодав. практики, міжнар. відносин, політ. менеджмент як специф. галузь держ. управління тощо. Така зорієнтованість підходу до політ. матеріалу зумовлена своєрідністю його функціонування в сусп. системі відносин, де домінують приватні інтереси та ринк. цінності. Дослідники відзначають істотний вплив Б. на розвиток усієї західної, а не лише англосаксон. політології. Завдяки Б. суттєво розширився дослідниц. інструментарій політології, яка почала активно використовувати анкетування, тестування тощо. Б. сприяв тому, що політологія з галузі майже суто теор. науки набула свого емпірич. базису.

Попри суттєві надбання і здобутки, Б. у п. виявив і значні вади, насамперед методолог. та світогляд. характеру. Ставка на рафінований «фактуалізм» не може себе виправдати, оскільки сприйняття та опис дійсності – це не проста реєстрація фактів самих по собі, а певна їх інтерпретація як з урахуванням особливостей конкрет. суб'єкта, котрий спостерігає й описує дійсність, так і заг. соціокультурного контексту, в рамках якого він перебуває. Цю заг.-філософ. суперечність емпіризму й раціоналізму так і не вдалося подолати в межах політ. Б. Крім цього, надмірна увага до фрагментів суспільно-політ. життя спричинювала те, що Б. втрачав можливість застосування глобал. підходу до трактування та розв'язання політ. проблем. Від 50-х рр. 20 ст. він починає зазнавати критики, однією з перших спроб якої стала праця Р. Мілса «Imagination sociological» («Соціологічна фантазія», 1959). На поч. 60-х рр. Б. поступається місцем таким теор. напрямам політології, як «системізм» (Д. Істон), «структурний функціоналізм» (Т. Парсонс, Р. Мертон), «девелопменталізм» (Л. Пай, С. Верба).

В Україні Б. як метод і заг.-наук. підхід у політ. науці в чистому вигляді ніколи не мав скільки-небудь помітного поширення. Це пояснюється насамперед специфікою рад. школи, безоглядно зорієнтованої на марксизм, що сповідував примат теор. підходу до суспільства над його суто емпіричним аналізом. Разом із тим, завдяки розвиткові соціології, особливо тієї її галузі, що досліджує громад. думку з політ. проблем та виборчих кампаній, можна зробити висновок, що вітчизн. політ. наука розвивається не лише як політ. філософія, а й певною мірою як прикладна наук. галузь, висновки якої належить використовувати для створення стратег. програм суспільно-політ. розвитку, а також для політ. прогнозування.

Рекомендована література

1. Уотсон Дж. Психология как наука о поведении / Пер. с англ. Москва; Ленинград, 1926;
2. Миллер Дж., Галлантер Е., Прибрам К. Планы и структура поведения / Пер. с англ. Москва, 1965;
3. Скиннер Б. Оперантное поведение // История зарубеж. психологии (30–60-е гг. XX в.) / Пер. с англ. Москва, 1986;
4. Халл К. Принципы поведения / Пер. с англ. // Там само; Бихевиоризм // История психологии: период открытого кризиса (нач. 10 – середина 30-х гг. XX в.). Москва, 1992;
5. Скиннер Б. Технология поведения // Амер. социол. мысль. / Пер. с англ. Москва, 1994.
6. A. Somit, J. Tannehaus. The development of Political Science: From Burgess to Behaviorism. Boston, 1967;
7. Власть. Очерки современной политической философии Запада. Москва, 1989;
8. Бодуен Ж. Вступ до політології / Пер. з франц. К., 1995.

Бібліографічний опис:

Бігевіоризм / Л. Є. Шкляр // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-39838>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).